

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

В. о. ректора Академії праці,
соціальних відносин і туризму

Литвиненко В. І.

06 _____ 2021 р.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації
«Формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті
розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених
батьківського піклування» здобувачки наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 23 – «Соціальна робота»
за спеціальністю 231 – «Соціальна робота» **Ярошенко Алли Анатоліївни**

за результатами попередньої експертизи дисертації,
проведеної на фаховому семінарі кафедри соціальної роботи та практичної
психології факультету економіки, соціальних технологій та туризму
Академії праці, соціальних відносин і туризму 7 червня 2021 р.

На семінарі були присутні:

Викладачі кафедри соціальної роботи та практичної психології:
завідувачка кафедри, докт. мед. наук, проф. Карагодіна О. Г. (*головуюча
фахового семінару*); професор кафедри, докт. мед. наук, проф. Дворяк С. В.
(*рецензент*); професорка кафедри, докт. політичних наук, проф. Семигіна Т. В.;
доцент кафедри, канд. пед. наук, доц. Лютий В. П.; доцентка кафедри, канд.
пед. наук Пожидаєва О. В. (*рецензент*); доцентка кафедри, канд. психол. наук
Зубчик О. М. (*секретар фахового семінару*); доцентка кафедри, канд. пед. наук,
доц. Грач Ю. В.

Здобувачі освітньої програми з підготовки докторів філософії за спеціальністю 231 «Соціальна робота»: Ярошенко А. А., Сарнацька А. В., Скляр Т. М.

Запрошені особи: проректор з науково-педагогічної роботи, канд. фіз.-мат. наук, доц. Коваленко С. М.; доцентка кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій, канд. пед. наук Дітковська Л. А.; зав. кафедри, докт. політ. наук, доцент Співак В. М.; зав. кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій, канд. психол. наук, доцент Бондар С. І.; зав. кафедри реабілітації та соціальної педагогіки факультету психології КНУ ім. Тараса Шевченка, докт. психол. наук, доцент Чуйко О. В.; професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки факультету психології КНУ ім. Тараса Шевченка, докт. пед. наук, професор Чернуха Н. М.; професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини ун-т Грінченка, докт. пед. наук, професор Петрочко Ж. В., зав. кафедри соціальної педагогіки НПУ ім. М. П. Драгоманова, докт. пед. наук, професор Вайнола Р. Х., професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи УДПУ ім. Павла Тичини, докт. пед. наук, професор Кочубей Т. Д.

Загалом на семінарі були присутні 17 науково-педагогічних працівників, в тому числі 13 науково-педагогічних працівників, чії наукові інтереси, підтверджені публікаціями в фахових наукових виданнях, та наукові звання або спеціальності відповідають профілю дисертації здобувачки, серед них 4 доктори педагогічних наук (з них два доктори наук за спеціальністю «соціальна педагогіка»), 6 професорів кафедр соціальної роботи та (або) соціальної педагогіки.

Слухали: доповідь здобувачки Ярошенко А. А. про основні положення її дисертаційного дослідження «Формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», представленого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 231 «Соціальна робота»; відповіді на запитання, які поставили здобувачці докт. пед. наук, професор Петрочко Ж. В., докт. пед. наук, професор Чернуха Н. М., докт. пед. наук, професор Вайнола Р. Х., докт. психол. наук, доцент Чуйко О. В., докт. мед. наук, професор Карагодіна О. Г.; рецензентів дисертаційної роботи канд. пед.

наук Пожидаєву О. В., докт. мед. наук, професора Дворяка С. В. та відповіді Ярошенко А. А. на їхні зауваження; наукового керівника дисертаційного дослідження докт. політ. наук, професора Семигіну Т. В.; учасників дискусії докт. пед. наук, професора Чернуху Н. М., докт. пед. наук, професора Вайнолу Р. Х., докт. пед. наук, професора Петрочко Ж. В., докт. пед. наук, професора Кочубей Т. Д.

На основі доповіді здобувачки Ярошенко А. А., її відповідей на запитання, поставлені учасниками семінару, виступів рецензентів та проведеного обговорення було встановлене наступне.

Актуальність теми дослідження. Гендерна тематика за останні роки набуває дедалі більшої актуальності у наукових розробках із соціальної роботи та освіти. Питання підвищення фахової компетентності соціальних працівників, які надають послуги дітям і сім'ям з дітьми, а також формування гендерної компетентності фахівців сьогодні набуває актуальності у контексті процесу деінституціалізації та розбудови в Україні системи догляду й виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у сімейному або наближеному до сімейного середовищі. Гендерна рівність розглядається не лише як одне з основних прав людини, а й як необхідна основа для досягнення цілей сталого розвитку, яка сприяє економічному зростанню і справляє суттєвий позитивний вплив у всіх сферах. Попри позитивні зрушення у напрямку рівноправ'я, питання забезпечення гендерного паритету та подолання гендерних стереотипів у нашій країні остаточно не вирішені: наявна потреба у впровадженні егалітарної моделі відносин, яка характеризує спілкування і взаємодію членів сімей, у які влаштовуються діти, адже дотепер у родинях залишається нерівноправним розподіл неоплачуваної домашньої роботи і дій із догляду за дітьми. Тому підтримка гендерно чутливих стратегій у соціальній роботі, формування гендерної компетентності фахівців, розширення практики включення гендерної складової до надання послуг, розробка і корекція з точки зору антидискримінаційного підходу вже наявних освітніх програм і навчальних посібників у соціальній роботі здатні призупинити відтворення і поглиблення нерівності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Обраний напрям досліджень є частиною комплексної дослідницької теми кафедри

соціальної роботи та практичної психології Академії праці соціальних відносин та туризму «Розширення спектру послуг у галузі соціальної роботи як складова трансформації соціальної політики в Україні», яка виконується в межах загальноакадемічної теми «Соціально-економічні основи праці в умовах глобалізаційних трансформацій» (державний реєстраційний номер 0116U004347).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні впровадження гендерно чутливої практики у соціальній роботі та розробленні тренінгової програми формування гендерної компетентності для соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання. Мета дослідження визначила послідовність викладу матеріалу й основні завдання:

1. Проаналізувати розвиток гендерно чутливого і феміністичного підходів у соціальній роботі та виокремити основні атрибути феміністичної соціальної роботи.

2. Уточнити суть поняття гендерної компетентності, схарактеризувати структуру та специфіку її формування у соціальних працівників.

3. Здійснити гендерну експертизу програми підготовки кандидатів для створення сімейних форм виховання і визначити їхні гендерні упередження.

4. Виявити репрезентації гендерних уявлень та компетентностей соціальних працівників, які здійснюють підготовку кандидатів для створення сімейних форм виховання.

5. Розробити та апробувати тренінгову програму формування гендерної компетентності соціальних працівників, які здійснюють підготовку кандидатів та соціальний супровід сімейних форм виховання.

Об'єктом дослідження є гендерна компетентність як складова впровадження гендерно чутливої практики соціальної роботи, предметом – формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання.

Методи дослідження. Для досягнення мети, виконання завдань дослідження використано комплекс методів у межах критичної та інтерпретативної парадигм досліджень у соціальній роботі:

- *теоретичних*: системний аналіз даних джерельної бази для визначення стану розробленості проблеми, інтерпретація отриманих результатів;

- *емпіричних*: включене спостереження, контент-аналіз навчальних матеріалів, фокусовані групові інтерв'ю, анкетне опитування, тестування (статеворольовий опитувальник С. Бем, короткі варіанти методик оцінювання амбівалентного сексизму по відношенню до жінок і чоловіків П. Гліка і С. Фіск);

- *формувального впливу*: дослідження в дії (впровадження розробленої програми формування гендерної компетентності соціальних працівників).

Для обробки кількісних даних використовувались методи описової статистики та математичний аналіз. Обробка здійснювалась на персональному комп'ютері за допомогою прикладних пакетів Excel, SPSS Statistics for Windows.

Особистий внесок здобувачки в отриманні наукових результатів.

Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням, у якому висвітлені власні ідеї і розробки авторки, що дозволили вирішити поставлені завдання. Здобувачка самостійно розробила дизайн дослідження, виконала аналітичний огляд наукових джерел відповідно до теми роботи, здійснила збирання даних емпіричного етапу дослідження, сформувала базу даних, здійснила статистичну обробку та аналіз отриманих результатів, підготувала матеріали до публікації та написала усі розділи дисертаційної роботи. Основні положення, що характеризують наукову новизну дослідження, теоретичне і практичне значення його результатів, розроблені дисертанткою особисто. У співпраці з Семигіною Т. В. опубліковано низку праць, в яких дисертанткою розкрито особливості підготовки соціальних працівників до гендерно чутливої практики і специфіку гендерної компетентності, досвід гендерно чутливої практики соціальної роботи. З наукових праць, виконаних у співавторстві, в роботі використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистого доробку дисертантки. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувачки.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що:

вперше розроблено й апробовано тренінгову програму формування гендерної компетентності соціальних працівників «УСПІХ», яка базується на складниках структури гендерної компетентності, теоретичних положеннях

андрагогіки, концепції компетентнісного підходу, рамок гендерно чутливої і феміністичної соціальної роботи; запропоновано авторську семикрокову кругову модель аналізу випадку у роботі з методом кейс-стаді; здійснено гендерну експертизу програми підготовки кандидатів для створення сімейних форм виховання «Прайд»; визначено гендерні упередження кандидатів для створення сімейних форм виховання; виявлено репрезентації гендерних уявлень та компетентностей соціальних працівників, які здійснюють підготовку кандидатів для створення сімейних форм виховання; адаптовано українськомовні короткі версії методик виявлення амбівалентного сексизму П. Гліка і С. Фіск;

уточнено, систематизовано й доповнено визначення і структуру гендерної компетентності соціальних працівників: гендерна компетентність розглядається як здатність бути агентами змін у житті клієнтів у напрямку гендерної рівності, тому, крім мотиваційно-ціннісного, рефлексивного, діяльнісно-операційного, предметно-інформаційного, додатково було виокремлено лідерський її компонент як готовність і здатність соціальних працівників виконувати функції ідейних лідерів/-ок у впровадженні принципу гендерної рівності та формуванні прихильності до гендерного рівноправ'я у клієнтів соціальної роботи; схарактеризовано специфіку формування гендерної компетентності у соціальних працівників;

поглиблено та розширено уявлення про розвиток гендерно чутливого і феміністичного підходів у соціальній роботі; виокремлено основні атрибути феміністичної соціальної роботи (етика соціальної роботи, жіночий рух, феміністичні теорії, гендерний аналіз, «жіночі» питання); визначено такі інструменти оцінки гендерного включення та реорганізації програм або проєктів, як гендерні континууми; окреслено підходи до гендерного аналізу навчальних матеріалів;

набули подальшого розвитку підходи до вдосконалення професійної підготовки соціальних працівників у контексті впровадження ідей гендерної рівності та гендерно чутливої практики; види інноваційних технологій навчання, які застосовуються у викладанні гендерних питань.

Теоретичне та практичне значення результатів дисертації. У дослідженні вперше у вітчизняній соціальній роботі ґрунтовно описано структуру феномену гендерної компетентності соціальних працівників з

урахуванням гендерно чутливого та феміністичного підходів і доповнено її компонентом «лідерство», що виступає як готовність і здатність соціальних працівників виконувати функції ідейних лідерів/-ок у впровадженні принципу гендерної рівності та формуванні прихильності до гендерного рівноправ'я у клієнтів; унаочнено основні атрибути феміністичної соціальної роботи; обговорено розвиток професійної підготовки соціальних працівників у контексті впровадження ідей гендерної рівності, сутність і види інноваційних технологій навчання відповідно до функцій соціального працівника в роботі з сімейними формами виховання; здійснено гендерний аналіз програми підготовки кандидатів для створення сімейних форм виховання «Прайд»; розроблено і апробовано модель тренінгової програми формування гендерної компетентності соціальних працівників, які здійснюють підготовку кандидатів та соціальний супровід сімейних форм виховання.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в розробці модулів тренінгової програми формування гендерної компетентності соціальних працівників «УСПІХ», які можуть бути інтегровані до програм підвищення виховного потенціалу замісних батьків, а також застосовуватися як методичне забезпечення діяльності центрів соціальних служб і профільних неурядових організацій. Також результати дисертаційної роботи можуть бути використані для розробки компонентів освітніх програм з соціальної роботи у закладах вищої освіти та (або) в межах програм підвищення кваліфікації практиків соціальної роботи.

Повнота опублікування результатів дисертації та особистий внесок здобувачки до всіх наукових публікацій, опублікованих із співавторами та зарахованих за темою дисертації. За матеріалами дисертації опубліковано 8 статей, з них 5 статей одноосібно (3 статті – в наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у виданні у країнах ЄС/ОЕСР, 2 статті – в колективних закордонних монографіях, 2 статті – в наукових виданнях України) та 10 тез доповідей (6 тез – у збірниках матеріалів конференцій міжнародного рівня, 4 тези – у збірниках матеріалів конференцій всеукраїнського рівня).

Список праць, зарахованих за темою дисертації

Статті у колективних монографіях:

1. Ярошенко А.А. Гендерні упередження кандидатів у замісні батьки: старі нові стереотипи? *Pedagogical concept and its features, social work and linguology:*

collective scientific monograph / ed. by B. Shneider. 1st ed. Dallas: Primedia eLaunch LLC, 2020. P. 33-33.

2. Семигіна Т.В., Ярошенко А.А. Гендерні аспекти сучасної соціальної роботи: практика й освіта. *Paradigms of the modern educational process: opportunities and challenges for society*: collective scientific monograph / ed. by B. Shneider. 1st ed. Dallas: Primedia eLaunch LLC, 2019. P. 78-86. (Участь в узагальненні результатів і підготовці статті).

Статті у наукових фахових виданнях України:

3. Ярошенко А.А. Замісна сім'я: від мотивації до успішного виховання дітей. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Ушинського*. 2020. №. 1(130). С. 162-171.

4. Ярошенко А.А. Соціальна робота і вивчення гендерних питань у просторі рефлексивних практик. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2019. № 18. С. 160-165.

5. Ярошенко А.А., Семигіна Т.В. Розпізнати нерівність: гендерний аналіз навчальних матеріалів у соціальній роботі. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Серія соціально-педагогічна*. 2019. Вип. 32. С. 183-198. (Участь в узагальненні результатів і підготовці статті).

Статті в іноземних виданнях:

6. Ярошенко А.А. Від стереотипів до різноманіття: гендерний аналіз програми підготовки замісних батьків. *Path of science*. 2020. № 6(6). P. 7001-7016.

Статті у наукових виданнях України:

7. Ярошенко А.А., Семигіна Т.В. Феміністична соціальна робота як професійне інвестування в жіночу солідарність. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 1. С. 13-29. (Участь в узагальненні результатів і підготовці статті).

8. Ярошенко А.А. Жінки та ВІЛ: гендерні лінзи здоров'я. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 2. С. 39-54.

Провідний внесок за обсягом у матеріалах публікацій належить здобувачці. Публікації належним чином висвітлюють основні положення поданої до захисту дисертації. Кількість, обсяг та зміст друкованих праць

відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Апробація основних результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні дослідження було представлено в доповідях і повідомленнях на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня, *міжнародних*: «Соціальна робота і сучасність: теорія та практика вирішення проблем учасників і постраждалих у збройних конфліктах» (м. Київ, 2019 р.), «Проблемы социально-ориентированного инновационного развития белорусского общества и профсоюзы» (м. Гомель, Білорусь, 2019 р.), Development of modern technologies and scientific potential of the world (м. Лондон, Велика Британія, 2019 р.), «Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку» (м. Дніпро, 2019 р.), Paradigmatic view on the concept of world science (м. Торонто, Канада, 2020 р.), Tendenze attuali della moderna ricerca scientifica (м. Штутгарт, Німеччина, 2020 р.); *всеукраїнських*: «Забезпечення сталого розвитку в умовах глобалізаційних трансформацій» (м. Київ, 2018, 2019 рр.), «Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій» (м. Дніпро, 2018 р.), «Соціальна робота та розвиток мереж соціальної підтримки» (м. Київ, 2019 р.).

Відповідність змісту дисертації спеціальності «соціальна робота». За визначенням основної проблеми дослідження, обраними дисертанткою теоретичними основами аналізу, процедурами та методами емпіричної частини розвідки, сферою придатності практичного застосування результатів дисертація відповідає спеціальності 231 – Соціальна робота.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). На підставі вивчення тексту дисертації, наукових праць здобувачки та результатів автоматизованої перевірки на відсутність плагіату встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

Загальний висновок: на основі викладеного вище слід констатувати, що за змістом і обсягом теоретичного та емпіричного компонентів дослідження,

науковою новизною, теоретичним та практичним значенням одержаних результатів, ступенем впровадження результатів у практику дисертація Ярошенко А. А. «Формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 23 «Соціальна робота» за спеціальністю 231 «Соціальна робота» відповідає вимогам, визначеним наказом Міністерства науки і освіти України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40 і «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» від 6.03.2019 р. № 167 та може бути рекомендованою до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

Головуюча фахового семінару

доктор медичних наук, професор,
професорка кафедри соціальної роботи
та практично психології

Карагодіна О.Г.

Рецензенти:

доктор медичних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи
та практичної психології

Дворяк С.В.

кандидат педагогічних наук,
доцентка кафедри соціальної роботи
та практичної психології

Пожидаєва О.В.

Секретар фахового семінару

кандидат психологічних наук,
доцентка кафедри соціальної роботи
та практичної психології

Зубчик О.М.